

Kultūriniai žemėlapiai: filosofinės ir sociologinės perspektyvos

EDVARDAS RIMKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas,

Filosofijos ir komunikacijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: edvardas.rimkus@vgtu.lt

Straipsnyje apžvelgiama mokslinė konferencija „Kultūriniai žemėlapiai: filosofinės ir sociologinės perspektyvos“. Straipsnis atspindi konferencijos eigą, jame aptariamą pagrindinę pranešėjų idėją ir kai kurios diskusijose išsakytos mintys. Tarp gausybės konferencijoje nagrinėtų temų humanitarinių ir socialinių mokslų teoriniai aspektai persipynė su taikomaisiais. Konferencijoje nagrinėtos fundamentalios „kultūros“ ir „natūros“ sąvokos, lietuviškoji ir europietiškoji tapatybė, juodojo metalo muzikos subkultūra, svarstyta apie gerovės valstybės modelius, mokslinių disciplinų kartografavimą, baroko ir postmodernizmo sąsajas, šiuolaikinę medijuotą kultūrą, kūrybines industrijas ir kt. Konferencijoje taip pat buvo nagrinėjami religiniai, politiniai, ekonominiai, socialiniai, technologiniai šiuolaikinės kultūros ir visuomenės aspektai.

Raktažodžiai: kultūriniai žemėlapiai, filosofija, sociologija, tapatybė, mokslų kartografija, kūrybinės industrijos, medija

ĮVADAS

2014 m. sausio 30 d. Lietuvos mokslų akademijoje vyko mokslinė konferencija „Kultūriniai žemėlapiai: filosofinės ir sociologinės perspektyvos“. Konferenciją organizavo: A. V. Matulionis (Lietuvos socialinių tyrimų centras), M. Taljūnaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras), A. Bagdonavičienė (LMA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius), T. Kačerauskas (VGTU Kūrybinių industrijų fakultetas).

Kultūra (lot. *cultura*) – tai žmogaus kūrybos sfera. Žmogaus kultūrinis pasaulis neaptinamas tiesiog gamtoje arba natūroje (lot. *natura*). Žmogus yra ne tik kultūros kūrėjas, įvairių kultūros formų saugotojas ar palaikytojas, bet ir jos perkūrėjas bei naikintojas. Kultūra – tai žmogaus sąmonės aprėpiama erdvė. Kaip gamta, taip ir kultūra, turi savo teritorijas, kuriose galima orientuotis arba ne, planuoti kelionės maršrutus, atrasti naujus kelius. Plačiausia prasme kultūroje išsitenka mokslo ir technologijų, meno, filosofijos bei religijos pasauliai. Kultūriniai žemėlapiai suponuoja regionus, kurie sudaro mūsų kultūros peizažą: daiktinė ir „dvasinė“, elitinė ir populiarioji (arba masinė) kultūra, šiuolaikinė ir praeities epochų kultūra, subkultūra ir kontrakultūra, medijuota kultūra ir t. t. Šie kultūros (ir antikultūros) regionai plečiasi vienas kito sąskaita ir persikloja. Kultūriniai žemėlapiai atspindi nuolat besikeičiančią tiek individualios, tiek visuomeninės kūrybos aplinką.

Kultūros žemėlapiai suponuoja vaizdą „iš viršaus“, t. y. visuminį žvilgsnį į kultūros reiškinius, tačiau tikrovėje tokie žemėlapiai atveria tik skirtingas kultūros reiškinių perspektyvas. Kultūriniai žemėlapiai schemizuoja ir supaprastina reiškinius. Ar įmanomas ir korektiškas kultūros tyrinėtojo (filosofo, sociologo) siekis kultūros reiškinius traktuoti iš vienos teorinės perspektyvos? Kas yra kultūros mokslas ir kokios teorinės, metodologinės problemos kyla analizuojant kultūros reiškinius? Kas yra kultūrinis „žemėlapiavimas“? Su kokiomis problemomis susiduriama mokslinių disciplinų kartografavime? Kokį vaidmenį šiuolaikinėje kultūroje atlieka medijos? Kokios vertybinių sistemų kolizijos ženklina šiandieninę kultūrą? Kokie veiksniai lemia žmogaus kultūrinių tapatybių formavimąsi? Kas yra ir kokios yra kūrybinės industrijos? Tai vieni pagrindinių klausimų, svarstytų konferencijoje.

KULTŪRA IR ŽMOGAUS TAPATYBĖ

Pirmoje konferencijos sekcijoje „Kultūros teritorijos ir ribos“ savo idėjomis pasidalino keturi pranešėjai. Arvydas Virgilijus Matulionis (LSTC) pranešime „Veiksniai, lemiantys žmogaus kultūrinį žemėlapią“ kalbėjo apie dabarties – neofeodalinės, neindustrinės ir vartotojiškos visuomenės – pobūdį, aptarė veiksnius, kurie lemia žmonių kuriamos kultūros žemėlapi. Naglis Kardelis (LKTI, VU) apžvelgė tradicinių teorinėje priešstatoje esančių „kultūros“ ir „natūros“ sąvokų santykius antikinės ir šiuolaikinės kultūros kontekstuose: „Kultūra natūroje ir natūra kultūroje: antikinis ir šiuolaikinis požiūris“. Dalius Jonkus (VDU) nagrinėjo „Kultūros filosofijos“ problematiką.

Vaiva Klajumaitė (LKTI) pranešime „Baroko kultūros egzistencinis žemėlapis“ siekė atskleisti „Baroko patirtinį žemėlapią“. Kaip teigė autorė, baroko kultūra yra laikoma viena labiausiai klestėjusių Vakarų pasaulyje. Jos išsklidimą žemėlapyje galima fiksuoti nuo Pietų Amerikos iki ryčiausio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės krašto. V. Klajumaitės požiūriu, galima fiksuoti tam tikras paraleles tarp postmoderniosios ir baroko kultūros. Pranešimo pagrindu pasirodžiusioje publikacijoje autorė daro tokias jos tyrimus apibendrinančias išvadas: „Postmodernioje kultūros filosofijoje besireiškianti „žemėlapiavimo“ laikysena, pasižyminti postmetafiziniu, silpnuoju, etiudišku, klajoklišku mąstymu, skatina atsigręžti į baroką kaip į artimą mąstymo paradigmą. <...> tiek postmodernus „žemėlapiavimas“, tiek barokas nėra tolygios diskursyvinės kultūros. Joms abiem aktualus alegorinis mąstymas kaip alternatyva sustabarėjusiai metafizikai“ (Klajumaitė 2014: 187, 188).

Antroje konferencijos sekcijoje „Politika ir religija: tapatumai ir subkultūros“ pirmasis pasisakė Albinas Plėšnys (VU), kurio pranešime „Gerovės valstybės modeliai šiuolaikinėje kultūrinėje tradicijoje“ buvo išskirtos ir aptartos trys įtakingiausios gerovės valstybės sampratos: 1) klasikinio liberalizmo gerovės valstybės samprata, pagal kurią laisvė, laisvosios verslininkystės sistema ir privati nuosavybės teisė laikomos pagrindinėmis priemonėmis gerovei valstybėje pasiekti. Individų laisvės principas iškeliamas prieš lygybės principą; 2) socialdemokratinė-paternalistinė gerovės valstybės samprata, kuri propaguoja valstybės įsikišimo skirstant gėrybes idėją. Individų lygybės principas iškeliamas prieš laisvės principą; 3) gerovės valstybės samprata krikščioniškame socialiniame mokyje, kuri remiasi bendruoju gėriu kaip esminiu valstybės tikslu. Pranešėjas laikėsi nuostatos, kad antrasis modelis kelia daugiausia problemų, jis nepasižymi loginiu nuoseklumu, tačiau tai yra labiausiai paplitęs gerovės valstybės modelis šiuolaikiniuose socialiniuose mokymuose. Pranešimo pagrindu parengtoje mokslinėje publikacijoje A. Plėšnys teigia: „Trečiasis mūsų aptartas modelis yra logiškai nuoseklus, tačiau jo populiarumą riboja šiame skepticizmo ir vyraujančios nominalizmo pasaulėžiūros amžiuje ne visiems priimtina esencialistinė (realistinė) filosofinė pozicija.

Galima spėti, kad esencialistinėse socialinėse teorijose susiklosčiusi *bonum commune* (bendrojo gėrio) ir gerovės valstybės samprata šiandien kai kurių tyrėjų bandoma dirbtinai įskiepyti į nominalistinę liberaliąją tradiciją. Deja, to padaryti neįmanoma. Šie modeliai iš esmės yra nesuderinami, nes teikia kitokį turinį toms pačioms sąvokoms <...>“ (Plėšnys: 2014: 144). Norisi klausti: o gal vis dėlto įmanoma šiuos modelius suderinti, ar bent jau sukurti kokį nors teorinį kompromisą? Žvelgiant iš pozityvistinės filosofijos perspektyvos nominalistinės metafizikos derinimas su krikščioniškuoju (esencialistiniu) socialiniu mokymu atrodo gana keblus dalykas, tačiau apskritai filosofijoje nominalistinės nuostatos nebūtinai veda į skepticizmą moralės ir religijos klausimais, ką rodo, pavyzdžiui, Kanto filosofija, kurioje teorinis protas apribojamas „daikto savaime“ sąvoka, taip pat joje apmąstoma praktinio proto autonomija ir tam tikras jo pirmumas teorinio proto atžvilgiu. Kanto praktinė filosofija kaip tik ir bando savitai pagrįsti moralę ir religiją.

Nerija Putinaitė (VU) pranešėjui uždavė klausimų: „Kai išskiriame gerovės valstybių schemas, kyla klausimas – o kur tos schemas realiai yra, ar tai idealios schemas galvoje, ar jos yra kažkur tikrovėje ir reiškiasi joje? Kas yra tų schemų nešėjas? Ar žmogus, kuris daro tyrimą, neprimeta tų dalykų?“ A. Plėšnys atsakė: „modeliai egzistuoja galvoje, tačiau priklausomai nuo to, kokios mes modelinės schemas laikomės, priklauso mūsų žodynas, sąvokos, sampratos, pavyzdžiui, laisvės, šeimos ir kt. Visas sąvokinis aparatas vienokiu ar kitokiu būdu yra susiejamas su idealiomis schemomis, o tos idealios schemas vienokiu ar kitokiu būdu yra realizuojamos visuomenėje kaip tam tikra veikimo programa. Jeigu žiūrėsime į partijas, mes ten pamatysime pakankamai eklektišką variantą. Mes būtinai turime išskirti idealias schemas, kurios leidžia mums paskui jau siekti komunikacijos konsensuso ir žinoti, kur mes susitarsime, o kur nesusitarsime. Ideali schema yra galvoje ir ji realizuojasi kaip programa, kaip veikimo būdas, kaip tikslai, idealai, siekiai konkrečių žmonių veikloje.“

N. Putinaitė pranešime „Lietuviškoji europinė tapatybė: trys perspektyvos“ teigė, kad analizuojant lietuviškąją europinę savivoką kultūriniuose bei politiniuose tekstuose galima aptikti, jog tapatybės laukas toli gražu nėra vientisas. Tuo pačiu metu egzistuoja keli lietuviškojo europietiško tapatybės pavidalai. Bendrame tapatybės lauke jų elementai reiškiasi konfliktiškai, išstumdami bei paneigdami vienas kitą. Ryškiausias tokios tapatybės perspektyvos yra trys: viena tapatybių remiasi valstybės politiniu suverenumu, kita – tautos kultūrinės plėtos idėja, o trečia – visuomenės (bei individo) tobulėjimo idėja. XX a. pr. pradėtos vartoti sąvokos „kolektyvinė atmintis“, „kognityvinės schemas“. Abi jos siejamos su kolektyviniais įvaizdžiais, kurie sugyvena, prieštarauja vieni kitiems, bet būna vienoje visuomenėje. Šios sąvokos pranešėjai metodologiškai atrodo tinkamos nagrinėjant tapatybes. Kognityvinės schemas dažniausiai yra siejamos su tam tikromis grupėmis. XX a. pr. dėl marksizmo įtakos populiariu buvo kalbėti apie klases. Kiekviena skirtinga klasė turi savo kognityvines schemas, pro kurias žvelgia į pasaulį ir jį interpretuoja. Kaip teigė pranešėja, yra tyrimų, mėginančių identifikuoti kognityvines schemas Lietuvoje nagrinėjant žmonių vertybinius pareiškimus. Tik išskyla esminis, N. Putinaitės požiūriu, klausimas: kokių pagrindų tie vertybiniai žemėlapiai gali būti atskirti? Ir iš tikrųjų – žmonės dažnai pateikia prieštaringus vertinimus arba laikosi kelių vertybinių pozicijų tuo pat metu. Teoretikas visada geba suskirstyti vertybines pozicijas į atskirus blokus ir jas padaryti daugiau ar mažiau suprantamas, tačiau ar tai atspindi ir kiek atspindi konkrečių žmonių ir / ar jų grupių vertybinius įsitikinimus? Tai viena esminių problemų nagrinėjant žmonių socialines, politines, tautines, religines ir kitokias tapatybes.

Po pranešimo kilusioje diskusijoje D. Jonkus svarstė: ar europietiškąją civilizacinę tapatybę reikia ar ne vertybiškai sieti su krikščionybe? Gal ją labiau reikėtų sieti su filosofine-politine

tapatybe, kuri kyla iš graikų filosofijos, o ne su religine tapatybe? Civilizacinė tapatybė yra neetninė tapatybė. Etninė tapatybė, kaip ir religinė tapatybė, Europoje negali būti ta, kuri jungtų civilizacijas, kuri leistų analizuoti įvairius skirtumus, pavyzdžiui, tą pačią krikščionybę, islamą, judaizmą ir kt. Priėmus krikščioniškos ar kitos religinės tapatybės kaip išskirtinės atvejį, iš karto būtų paneigtos kitos galimos religinės tapatybės. N. Putinaitė priminė, kad pati Europos sąjunga ir jos idėja buvo kuriama iš krikščioniškų paskatų, o kūrėjai daugiausia buvo katalikai. Krikščionybė, jos požiūriu, yra tam tikras civilizacinis elementas, būdingas Europai. Šis elementas padarė didelę įtaką ir politinėms, ir socialinėms formoms Europoje. Diskusijoje taip pat buvo iškelta idėja: gal galima visus tris N. Putinaitės aptartus lietuviškojo europietiško tapatybės variantus ar aspektus sujungti? Gal tai neprieštarautų krikščionybės principams?

Dovydas Skarolskis (VU) pranešime „Persiklojančios tapatybės ir subkultūrinio autentiškumo niveliacija: *black metal* ir *post-black metal* atvejais“ nagrinėjo juodojo metalo subkultūrą ir jos tapatybės kitimą. Kaip teigė autorius, XIX a. buvo lūžio taškas vakarietiškame mąstyme apie meną. Ilgainiui atsiskyrė grožio ir estetikos sąvokos. Tipingu šio lūžio rezultatu galima vadinti juodojo metalo muziką (*black metal*), kuri atsirado priešpaskutiniame XX a. dešimtmetyje. Juodojo metalo idėjinį branduolį sudaro nihilizmas, subjektyvizmas, individualizmas ir iš jų kylančių autentiškų mistinių bei filosofinių siekių reprezentacija. Šios idėjos įgauna vis naujus skambesius ir formas trijose juodojo metalo bangose bei dabar kylančiame *post-black metal* sąjūdyje. Pranešėjas aiškino, kokios filosofinės perspektyvos ir idėjos lėmė tai, kad juodojo metalo scena ėmė persidengti su hipsterių *post-rock* judėjimu ir hipsterių subkultūra, kuri istoriškai atrodo neturinti nieko bendra su *black metal* judėjimu. Pirmoji banga – tai *proto-black metal* muzika, kurią galima laikyti juodojo metalo muzikos užuomazgomis. Etalonine tapo antroji banga, kurios kūrėjams didelę įtaką darė šiauriečių pagonybė. Norvegija – tai vienas antrosios bangos lopšių. Šiai bangai būdinga: satanizmas ir okultizmas, mizantropija, F. Nietzschės filosofija, socialinis darvinizmas, ikikrikščioniškosios ir ikimoderniosios praeities romantizavimas. Juodojo metalo muzikos branduolys yra antikrikščioniškas. Tai yra kontrakultūros teigimas mažame visuomenės segmente. Ankstyvoji ir antroji šio judėjimo banga pasižymėjo bažnyčių deginimais. Šiauriečių metalistai yra nusistatę prieš modernią valstybę, jie taip pat kvestionuoja moderniosios estetikos nuostatas. Trečioji banga yra susijusi su JAV *juodmetaliumi*. Autorius pastebėjo, kad tapdamas daug aprėpiančiu žanru juodasis metalas ėmė trinti savo senąją tapatybę persiklodamas su hipsterių judėjimu ir perimdamas jo vertybes – iki tol groteskiškos sceninės aranžuotės buvo išmainytos į ironijos ir postironijos kupinas hipsterių aprangas, imta skeptiškai vertinti visą žanro praeitį ir atsižadėti gamtos bei mirties tematikos, išmainant ją į miesčioniško atomizmo vienatvės perteikimą ir naują nihilizmo perspektyvą. Šios *archeologijos* rėmuose atsiskleidžia keistas paradoksas, kuris pasako daug ne tik apie juodojo metalo subkultūrą, bet ir apie hipsterius. Pirmosios subkultūros nyčiška nihilistinė perspektyva puikiai papildė antrosios kierkegorišką nihilizmą. Tai veda į nihilistinio kismo ratą, demaskuojantį abiejų subkultūrų autentiškumo stoką, kuri yra tik viena iš formų, grasinančių dažnam nūdienos individui.

Pranešėjas buvo paklaustas: kaip jis vertina šiuolaikinėje metalo subkultūroje gyvuojantį krikščionišką metalą, kuris remiasi Biblijos tekstais ir prieštarauja metalo ištakoms? D. Skarolskis atsakė: juodajame metale yra susikūrusi šaka, kuri vadina save *unblack metal* arba *white metal*, ji savo skambesiu išlieka lygiagreti *black metal* muzikai, bet tekstais, albumų viršeliais ir pasirodymais yra siekiama perduoti krikščioniškas idėjas. Juodojo metalo atstovų jie yra vertinami kaip baltos varnos, kaip nevykėliai, kurie nesupranta paties *black metal* žanro prasmės. Jiems tik patinka metalo skambesys ir jame jie nori išpildyti krikščioniškos žinios nešimą.

Andrius Kulikauskas (Kalifornijos universitetas, JAV) skaitė pranešimą „Kaip iš asmeni- nių požiūrių išvesti besąlygišką Dievo požiūrį“. Autorius nagrinėjo minčių tvarkymo ir vaiz- davimo būdus, jų santykius su žmogaus gyvenimu. Buvo apžvelgti tam tikri „minčių žemėla- piai“, kuriems pajungiama ir per kuriuos brandinama vaizduotė bei mąstymas. A. Kulikausko požiūriu, vienas tokių žemėlapių – tai savęs pažinimas: savo kertinės vertybės, gvildenamo klausimo, svajonės, užmojo ir kt. pažinimas. Antrasis – tai savo proto ribų išvelgimas, atve- riantis galimybę derinti skirtingus žmonių požiūrius. Dar kitą kelią rodo šventraštis ir Dievas: bet kurie asmeniniai požiūriai tarsi suponuoja vieną juos aprėpiantį, arba peržengiantį asme- ninis požiūrius, žvilgsnį į gyvenimą ir jo reiškinius. Autorius pažymėjo, kad visi žmogaus kuriami žemėlapiai arba bet kurios schemos yra tik proto kūriniai ir realios situacijos supa- prastinimai. Brėžiniai, reiškinių raidos schemos, žemėlapiai, kompiuterinės programos ir kt. yra panaudojami mūsų atminčiai praplėsti, tai yra pagalba mums patiems. Autoriaus išvalgos skatino susimąstyti apie žmogaus kuriamų įvairių reiškinių schemų ir žemėlapių (ne)pajė- gumą atspindėti realų pasaulį ir žmogaus gyvenimą bei apie galimybę peržengti žmogiškus sąlygiškumus Dievo tikrovėje.

SOCIALINIŲ IR HUMANITARINIŲ MOKSLŲ ŽEMĖLAPIAI

Trečioje konferencijos sekcijoje buvo nagrinėjamas socialinių ir humanitarinių mokslų „že- mėlapiavimas“, šiuolaikinė medijų kultūra ir kūrybinės industrijos. Pasisakė keturi pranešė- jai. Arūnas Augustinaitis (KSU) pranešime „Sumanioji kultūra: nuo 3D regioninės plėtros iki ekonominės lingvistikos“ teigė, jog globalizacija keičia kultūros būvį, jos organizavimo logiką ir visuomeninį vaidmenį. Kultūra dabar yra siejama su naujomis antropologinėmis, sociolo- ginėmis ir ekonominėmis paradigmomis. „Žemėlapiavimas“ nėra tik kultūrinės vizualizacijos būdas ar kultūrinio mąstymo „technologija“ (vs. metodologija), bet tolydžio tampa mediji- nės žmonijos egzistencijos išsialgėjimo ir naujo ekonominės veiklos tipo formavimosi išraiška. Kultūrinis „žemėlapiavimas“ virsta integraliu socialinio gyvenimo instrumentu, holistiškai konstruojančiu perspektyvos ir retrospektyvos dichotomiją kontekstų įvairovėje. Vadinas, ekonominės veiklos „neapčiuopiamoje“ tikrovėje organizavimo būdas ir konkuravimo įrankis daugialygėse aplinkose. Pasak autoriaus, sumanioji kultūra koreliuoja su kultūrinių žemėlapių samprata. Kultūriniai žemėlapiai nėra metafora – tai šiuolaikinio mąstymo būdo, šiuolaiki- nių technologijų, postmodernaus pasaulio logikos ir jo organizavimo atspindys. Kultūriniai žemėlapiai yra kai kas daugiau, nei plokšti ar retrospektyvūs žemėlapiai. „Žemėlapiavimas“ kaip tam tikras mąstymo būdas, technologija ir metodologija yra neatskiriamas nuo medijinės kultūros. Per medijas mes bandome universalizuoti visą savo gyvenimą. Medijose skleidžiami mūsų požiūriai, praktikos ir netgi pats mūsų gyvenimas. Medijos leidžia derinti tai, kas seniau atrodė nesuderinama: pavyzdžiui, technologijas, meną, mokslą ir kt. Pagrindinis šiandienos kultūros bruožas – tai kultūrinio žinojimo objektyvacija: mūsų idėjų, mūsų jausmų, mūsų es- tetinių suvokimų pavertimas tam tikrais apčiuopiamais dalykais – medijomis. Būtent medijų pavidalu kultūra pradeda vis labiau gyventi ir veikti. Žmogus yra padaras, kuris dabartiniame amžiuje minta kultūra ir ypač medijine kultūra. Kuo daugiau tokios kultūros užauginama kaip tam tikro derliaus, tuo visuomenės regionai yra konkurencingesni globaliuose santykiuose. Kalbėdamas apie kultūrą ir globalizaciją autorius pabrėžė, kad šiandieninis gyvenimas plėtojasi kaip medijuotų kultūrinių regionų sąveika ir plėtra, bet ne kaip fizinių teritorijų, ne kaip žemės gabalų arba įprastinių administracinių sistemų sąveika ir plėtra. Bet kurie kaimai, bet kurios vietovės patenka į dar didesnius medijuotus regionus, sugerdami istoriją, gyvenimo būdus, darbo ir vartojimo tradicijas. Formuojasi didžiulė komunikacinė erdvė, kurioje ir atsiranda

kultūrinių žemėlapių poreikis bei būtinybė. Be kultūrinių žemėlapių mes negalime nei formuoti, nei planuoti, nei valdyti dabartinio globalaus gyvenimo. Šiuolaikinio gyvenimo logika yra pagrįsta daugiaperspektyviškumu ir tai atsispindi kultūrinėje tikrovės integracijoje, vykdomoje per medijas. Tokia situacija leidžia kalbėti apie naujus konkuravimo ir išgyvenimo modelius šiandieniniame pasaulyje, kuris yra medijuotas ir pažįstamas per medijinę informaciją. Kultūra yra kūrybos ekonomikos pamatas. Kultūra kuo toliau, tuo labiau tampa svarbiu ekonominiu veiksniu. Kūrybos ir kultūros produktai dabar yra patentuojami komunikaciniais pavidalais medijose. Ekonominė kultūros dimensija ryški ir kalboje. Pranešėjas supažindino su ekonomine lingvistika. Anot jo, kalba, kaip ir kultūra, dabar yra ekonominis veiksnys, didinantis visuomenės konkurencingumą, keičiantis visuomenines funkcijas. Kalba ir medijuota kalba integruoja kultūrinius tapatybinius skirtumus ar įvairumus. Per kalbą mes išreiškiame šiuolaikinės kultūros sandarą ir veikimo būdus.

Aldis Gedutis (KU) nagrinėjo mokslinių disciplinų klasifikacinius žemėlapius: „SHM lauko atvaizdai: žemėlapiai, atlasai ir klasifikacijos“. Kaip teigė autorius, istoriškai socialiniuose ir humanitariniuose moksluose (SHM) naudojamos įvairios vaizdinės priemonės, išryškinančios šių mokslų skirtis ir tapatybes bendrame moksliniame lauke. SHM atveju susiduriama su mokslo žemėlapiais ir mokslų atlasais, kurie naudojami mokslinių disciplinų klasifikacijai. SHM nagrinėjimas taikant kartografijos principus (geografinis, geometrinis ir t. t.) bei skirtingas žemėlapių sampratas (žemėlapis kaip metafora, fizinis žemėlapis, politinis žemėlapis, (pseudo) istorinis žemėlapis ir t. t.) gali išryškinti tuos SHM aspektus, kurių įprastai nepaisoma klasifikuojant SHM pagal administracinius ar ideologinius kriterijus. Pranešėjas aiškino galimą kartografijos pritaikymą, poveikį ir pasekmes diskusijoms apie SHM specifiką ir vertę. Kalbėdamas apie mokslų kartografavimą ir mokslinių disciplinų sąrašų sudarinėjimą autorius nurodė, kad netgi vieno pagrindinių XX a. mokslo filosofų T. Kuhno pagrindinė *paradigmos* idėja yra glaudžiai susijusi su *žemėlapiu* sąvoka. Paradigma pateikia tam tikrą žemėlapių ir parodo kaip apskritai moksle galima užsiimti kartografija. Moksle susiduriame su žemėlapiais, kurie įvardija mokslinę teritoriją. Anomalijos šitoje metaforikoje reiškia, kad susiduriame su žinojimo ribomis, kai žinojimas nebegalimas, t. y. žemėlapiu pabaiga. Tada mes netenkame nuorodų ar orientyrų, kurie padėtų susivokti probleminėje situacijoje. Paradigmos sąvokai T. Kuhnui taiko žemėlapiu principą. Kiekviena mokslinė disciplina gali būti interpretuojama kaip žemėlapis. Pranešėjas iškelė problemą: kartografinės schemos yra dirbtinės, jos dažnai neatspindi mokslinės realybės, o kai kurie mokslinių disciplinų žemėlapiai apskritai nesudaro galimybes išivaizduoti ir paaiškinti naujų disciplinų atsiradimo. Tas ypač pasakytina apie interdisciplinines mokslo sritis, kurių tradicinės mokslo klasifikacijos neapima ir neatspindi sudėtingų realių šiuolaikinių disciplinų sąryšių ir sąveikų. Viena vertus, schemos arba koks nors „žemėlapiavimas“ yra neišvengiamas mokslų klasifikacijose, kita vertus, jis labai supaprastina ir net iškreipia esamą situaciją. Žolė, medis, tinklas – tai kartografinių schematizavimų moksle principai, kurių kiekvienas turi savų privalumų ir trūkumų, kiekvienas jų ne tik išsprendžia, bet ir sukuria problemų. Autorius parodė, kad tiriant konkrečių mokslininkų elgesį galima susidaryti išsamų vaizdą apie tai, kokių mokslo sričių tyrimais jie naudojasi ar į kokias mokslinių tyrimų sritis daro ekskursus atlikdami savo pačių tyrimus. Galbūt pastaroji pranešėjo aptarta metodika galėtų pasitarnauti malšinant įvairiuose kontekstuose dar vis pasirodantį socialinių ir humanitarinių mokslų bei gamtos arba fizinių mokslų supriešinimą ir nelygiavertį pozicionavimą.

Agnieška Juzefovič (VGTU) pranešime „Virtualios tikrovės žemėlapiavimas: filosofinės ir sociologinės prieigos“ apžvelgė naujųjų (skaitmeninių) medijų akivaizdoje atsiveriančias filosofijos ir sociologijos galimybes. Autorė teigė, jog naujųjų medijų raida prisideda prie

naujų disciplinų atsiradimo, jungiančių tiek filosofines, tiek sociologines prieigas. Materialius dalykus tarsi išstumia komunikacijos technologijos arba medijos. Medijos – tai terpė, kurioje generuojama, saugoma, sklaidžiama informacija, pavyzdžiui, mokslinė produkcija. Pranešimo pagrindu parengtoje publikacijoje A. Juzefovič teigia: „Virtualybė ir tikrovė vis glaudžiau tarpusavyje persipina, o jų sąveikas įkūnija bei vaizdžiai iliustruoja tokie reiškiniai kaip, tarkime, bankomatas, kuris nėra tikras banko kasininkas, tačiau sėkmingai atlieka jo funkciją ir išduoda tikrus pinigus“ (Juzefovič 2014: 201). Atsiranda naujos tarpdisciplininės akademinės sritys, pavyzdžiui, medijų studijos, kuriose derinamos socialinių ir humanitarinių mokslų prieigos. Pasak autorės, mediologija kaip tam tikra metodologija pasiteisina, joje atsisakoma hierarchizavimo, pereinama nuo medžio prie žolės principo. Tokiu būdu įveikiamas tradicinių mokslinių disciplinų, tarp jų ir filosofijos, uždaramas ir dogmatiškumas. Atsisakoma įprastinės ir filosofijos tekstų analizės bei komentavimo metodikos, kai filosofas analizuoja kitų autorių tezes, jas vertina, kritikuoja, dekonstruoja ir grindžia savo paties teiginius. Mediologai skirtingus reiškinius suvokia kaip lygiaverčius, vengia moralizavimo, o technologijas suprantą kaip savosios kultūros produktus. „Mediologija nėra atskiras mokslas, veikiau – tarpdalykinis reiškinys, kuris prigryja skirtingų akademinų disciplinų baruose, ypač komunikacijos ir informacijos teorijoje, technikos filosofijoje, technikos istorijoje, estetikoje“ (Juzefovič 2014: 203).

Po pranešimo D. Jonkus kalbėjo: „suerzino mediologų pasitikėjimas savimi, jie tarsi pakyla aukščiau filosofijos. Man atrodo, kad jie nesupranta filosofijos, jeigu mano, kad filosofijos turinys tėra knygos, kad filosofai užsiiminėja tik knygų rašymu ir skaitymu. Filosofijai ne medija yra svarbi, o turinys, kuris visada yra virtualus. Mediologai net nežino istorijos, nes pats virtualumo terminas atsirado filosofijoje, vienas pirmųjų jį pradėjo vartoti Jose Ortega y Gassetas, taip pat N. Hartmanas, kalbėdamas apie estetinę realybę. Oloj nupieštas piešinys jau yra medija, kuri reikalauja įsitraukimo, kad suprastume jo prasmę – tai, kas juo yra pranešta. Taigi, nereikia kompiuterio ar šiuolaikinių technologijų, kad turėtumėm santykį su virtualia prasme. Fenomenologiniu požiūriu, bet kuri prasmė, jeigu mes žiūrime ne vien tik į materialią juslinę jos duotį, yra virtuali. Paveikslas turi virtualų turinį arba virtualią gelmę, kuri reikalauja sugebėjimo ją išvelgti. Kompiuteris, televizorius, knyga, paveikslas ant sienos, ar netgi oloj nupieštas piešinys, jie savaime nieko nereiškia tol, kol suvokiantysis neatliks tam tikrų veiksmų, kol nesuvoks to turinio kaip virtualaus pranešimo. Ar iš tikrųjų viską galime suvesti į mediologiją? Ar mediologija nesupaprastina pačios filosofijos, o paskui ją kritikuodama sako, kad tik jie vieni užsiiminės virtualiais turiniais. Juk filosofai visą laiką tik tuo ir užsiiminėjo. Estetiniai objektai yra virtualūs prasmų pranešėjai. Priišti filosofiją tik prie tekstų – reiškia ją redukuoti į scholastiką. Filosofija ne tik tekstus, bet ir filmus, paveikslus ir kitus dalykus analizuoja. Virtuali realybė nėra visiškai kito pasaulio sukūrimas, tai yra tiktai mūsų pasaulio pratęsimas ir tam tikras vaizduotės materializavimas, o vaizduotė yra nukreipta į pasaulį.“

A. Juzefovič atsakė: „aš nenoriu mediologijos pristatyti kaip kokybiškai pranašesnės. Ji svarbi kaip metodologija, kuri toje pačioje filosofijoje, o taip pat ir sociologijoje, gali būti taikoma. Na, o kad mediologai supaprastina filosofiją – sutinku. Sociologai ar komunikacijos teoretikai, kalbėdami apie filosofiją ir bandydami parodyti savo pranašumą, turbūt supaprastina ją, kaip ir filosofai, kalbėdami apie sociologiją ir kitas disciplinas. Iš šalies žvelgiant į kitą mokslą turbūt iš principo nėra galimybės tiek į jį įsigilinti, kad jis visai nebūtų supaprastintas.“

Tomas Kačerauskas (VGTU) kalbėjo apie kūrybos geografiją ir kūrybininkus, pristatė pranešimą – „Kūrybinių industrijų žemėlapis“. Kūrybos geografija – tai kūrybos regionai visuomenės struktūroje. Pranešėjas svarstė, kokią vietą užima kūrybininkų klasė visuomenėje ir kokio tai dydžio klasė; pati didžiausia yra aptarnavimo klasė; K. Markso teorijoje nekalbama apie

kūrybininkų klasę, jam darbininkų klasė buvo pati svarbiausia – ji kuria naują visuomenę. Pranešimo pagrindu parengtame straipsnyje autorius svarsto: „<...> kūrybininkai nėra vien tik dailininkai, rašytojai, jais gali būti ir dėstytojai, reklamos kūrėjai, televizijos ar radijo programų kūrėjai ar vedėjai, dainų, pasirodymų ar cirko numerių atlikėjai. Kūrybininkai yra novatoriai, išradėjai, architektai, inžinieriai (techninė kūryba), netgi finansininkai, vadybininkai ar gydytojai, kuriems reikalingi kūrybiniai sprendimai. Visus juos R. Florida drąsiai priskiria prie kūrybinės klasės. Taip drąsiai, kad ribos, skiriančios kūrybinį darbą nuo nekūrybinio, ima nykti ir darosi neaišku, kas yra kūrybininkas, o kas – ne. Tačiau aišku, kad kūrybininkas apibrėžiamas atžvilgiu tų žmonių, kurių veikla yra nekūrybinga arba mažiau kūrybinga nei visų paminėtųjų. Jeigu pripažįstame kiekvienam individui, kaip antai santechnikui, elektrikui, statybininkui, mūrininkui, kepėjui, žemdirbiui, teisę į kūrybingumą, bet kokia kalba apie kūrybinę klasę praranda prasmę“ (Kačerauskas 2014b: 157). Egzistuoja įvairių kūrybinių industrijų žemėlapių arba sąrašų, į kuriuos patenka tokios kūrybinės veiklos sritys: 1) reklama, 2) architektūra, 3) menai ir antikvariatas, 4) amatai, 5) dizainas, 6) mada, 7) kinas, vaizdo produkcija ir fotografija, 8) muzika, vizualieji ir scenos menai, 9) leidyba, 10) programinė įranga, kompiuteriniai žaidimai ir el. leidyba, 11) skaitmeninės ir pramogų medijos, 12) televizija ir radijas, 13) žaislai ir žaidimai, išskyrus kompiuterinius žaidimus, 14) mokslo tyrimai ir technologijos (Kačerauskas 2014a: 36, 41). Tokius ir panašius žemėlapius pranešėjas apibūdino kaip sutartines schemas arba nuorodų sistemas, kurios išreiškia kultūrinės konvencijas. Pasak autoriaus, pamatę piešinius olose sutrinkame, nes mes jau esame praradę to laikmečio kultūrinės konvencijas, nežinome, ar ten magiški piešiniai, ar per juos pirmą kartą žmonės bandė išreikšti savo estetinį poreikį, ar dar ką kita. Mes esame praradę tą kodą, nebesugebame skaityti. Kodas yra esminis dalykas. Žemėlapis yra kultūrinis artefaktas, jis, kaip ir bet koks meno kūrinys, yra sukurtas dalykas, ir jo įsisavinimas neatsiejamas nuo socialinių konvencijų, ugdymo sistemos, komunikavimo poreikių ir kt. Pranešėjas pasiūlė įsivaizduoti natūralaus dydžio žemėlapi: „Ch. L. Borchesas yra parašęs apsakymą apie natūralaus dydžio žemėlapi. Žemėlapis yra reikalingas tam, kad supaprastintų tikrovę, kad suschematintų tikrovę. Natūralaus dydžio žemėlapio mes negalime nei sulankstyti nei įsidėti, nei kitaip panaudoti, ir kam tokio reikia? Medijose mes netgi kalbame apie didesnius ar tikresnius žemėlapius už pačią tikrovę.“ Toliau T. Kačerauskas svarstė, kad žemėlapis yra tam tikra idėja, bet ar ji yra matematinė idėja kaip trikampio idėja, ar platoniška idėja, diktuojanti sąlygas mūsų tikrumo kriterijams ir mūsų būčiai? Matematikai suvokia, kad trikampių nėra gamtoje, trikampiai yra visiškai idealios figūros. Kampų suma skirtingų trikampių yra kitokia. Apeliuodamas į fizinius matavimus (pasakojama, kad K. F. Gausas bandė matuoti trijų kalnų sudaromo trikampio vidaus kampų sumą) autorius teigė, kad tas nesutapimas ne toks jau ir didelis, bet gamtoje jis ne 180 laipsnių. Bet, kita vertus, pasak pranešėjo, yra matematikų ir filosofų, kurie yra įsitikinę, kaip ir Platonas, kad trikampis yra tas idealus trikampis ir kad jis yra realesnis ir tikresnis – tokiu atveju mūsų mintis arba žemėlapis yra tikresnis už tikrovę. Kaip teigia P. Vaškas, sferos paviršiuje trikampis gali turėti du ir net tris stačiuosius kampus (Vaškas 2003: 40). Tiek plokštuminius, tiek sferinius trikampus, atrodo, galėtų apimti Kanto pasiūlyta „trikampio schemas“ sąvoka, bet ar juos apima platoniška „trikampio idėjos“ sąvoka? Kas yra svarbiau aiškinantis trikampio esmę (jeigu trikampis apskritai ją turi): kad figūra turi tris kampus, ar kad jos vidaus kampų suma lygi 180 laipsnių, ar dar kitos trikampio savybės?

IŠVADOS

Konferencijoje nagrinėtos aktualios šiuolaikinės kultūros temos. Pranešėjai gvildeno teorines problemas, ieškojo savo tyrimų sąsajų su praktika įvairiais žmogaus veiklos aspektais.

Iš filosofinių ir sociologinių perspektyvų atsivėrė platus kultūrinių žemėlapių ir kultūrinių trajektorijų vaizdas. Kaip neretai pastarųjų metų konferencijose nutinka, taip ir šioje, nemažai pranešėjų dėmesio sulaukė medijos, ir tai ne nuostabu. Šiuolaikinė kultūra yra totaliai medijuota, didelė dalis darbo, kūrybos ir net gyvenimo yra persikėlusį į medijas. Pranešėjai ir diskusijų dalyviai pateikė įdomių įžvalgų apie žmogaus tapatybę, mokslų klasifikavimą, kūrybines industrijas, gerovės valstybę, juodojo metalo muzikos subkultūrą ir kt. Konferencijoje daugiausia pasisakė filosofai, tad dominavo filosofiniai, o ne sociologiniai tyrimai. Galbūt ateityje didesnę aktyvumą parodys sociologai. Ateities konferencijose būtų įdomu sulaukti ne tik filosofų ir sociologų, bet ir kitų humanitarinių bei socialinių mokslų atstovų pasisakymų. Lietuvos mokslų akademijoje vykstanti kasmetinė konferencija reikšmingai prisideda plėtojant akademinę kultūrą bei kuriant mokslines tradicijas Lietuvoje. Tikimės, kad ši konferencija yra ilgalaikis projektas.

Gauta 2014 12 16
Priimta 2015 03 02

Literatūra

1. Juzefovič, A.; Sakalauskaitė, E. 2014. „Mediologija virtualios tikrovės akivaizdoje: nuo filosofijos ir sociologijos *remikso* iki augmentedotos tikrovės žemėlapiavimo“, *Filosofija. Sociologija* 25(3): 200–210.
2. Klajumaitė, V. 2014. „Egzistencinis baroko žemėlapis: tarp alegorinio ir simbolinio diskursų“, *Filosofija. Sociologija* 25(3): 181–189.
3. Kačerauskas, T. 2014a. „Kūrybos ekonomikos sektoriai: kūrybinių industrijų sąrašų lyginamoji analizė“, *Filosofija. Sociologija* 25(1): 35–43.
4. Kačerauskas, T. 2014b. „Kūrybinė klasė: ekonominiai, sociologiniai, filosofiniai aspektai“, *Filosofija. Sociologija* 25(3): 155–163.
5. Plėšnys, A. 2014. „Gerovės valstybės modeliai šiuolaikinėje kultūrinėje tradicijoje“, *Filosofija. Sociologija* 25(3): 137–145.
6. Vaškas, P. 2003. „Ar tikrai trikampio kampų suma lygi 180?“ *Matematikos akiračiai* 1: 32–42. Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/mif/v.stakenas/a+o/2003-1/2003-1-34-42.pdf> (žiūrėta 2014 12 14).

EDVARDAS RIMKUS

Cultural maps: philosophical and sociological perspectives

Summary

The article presents a review of the Scientific Conference “Cultural Maps: Philosophical and Sociological Perspectives”. The process of the conference, the main ideas of speakers and some thoughts of discussions are reflected in the present text. Theoretical and applied aspects of humanities and social sciences intertwined in the wide spectrum themes examined in the conference. Fundamental concepts of “culture” and “nature”, Lithuanian and European identity, subculture of black metal music, welfare state models, cartography of scientific disciplines, interconnection of Baroque and postmodernism, contemporary mediated culture, creative industries and other issues were explored by the participants of the conference. Religious, political, economical, social and technological aspects of contemporary culture and society were discussed as well.

Key words: cultural maps, philosophy, sociology, identity, cartography of science, creative industries, media